

***Rudolf Steiner***

**Predispoziție, înzestrare și educație a  
omului**

**GA 60**

O conferință publică ținută la Berlin în 12 ianuarie 1911

*Traducere după:*

Rudolf Steiner

*Anlage, Begabung und Erziehung des Menschen*

conferință inclusă în

*Antworten der Geisteswissenschaft auf die grossen Fragen  
des Daseins*

Editura Rudolf Steiner, Dornach/Elveția, 1983,

GA 60

Traducere de Andrea Dumitrescu

@2023 BIBLIOTECA ANTROPOSOIFICĂ pentru prezenta  
traducere în limba română

Biblioteca antroposofică: [www.spiritualrs.net](http://www.spiritualrs.net)

## Predispoziție, înzestrare și educație a omului

*Berlin, 12 ianuarie 1911*

Dacă ne îndreptăm privirea spre ceea ce a fost un fel de laitmotiv care trece prin conferințele anterioare din această iarnă, dacă ne uităm la acea esență vie din om, pe care o observăm nu numai o singură dată între naștere și moarte, ci pe care o presupunem ca existînd în vieți pămîntești repetate, atunci întrebarea despre ceea ce stă la baza dezvoltării unui om într-o viață a sa, într-o întrupare pămîntească, ne va apărea ca fiind una cu totul esențială, mai ales în prezentul nostru. Căci omul prezentului cu siguranță se află întrebător și cercetător în fața predispoziției, înzestrării caracteristice care iese la iveală și a educației omului. Dar, deoarece el este puțin înclinat să-și abată privirea de la ceea ce nouă ni se pare a fi format într-o singură viață și să îndrepte această privire spre ziditorul real, creatorul real din om, întrebările acestui om contemporan vor purta în ele cu ușurință caracterul lucrului gândit numai pe jumătate, al nedeterminării. Dacă presupunem că există ceva în natura umană, care ca element care dă propriu-zis viață interioară, trece prin multe vieți, abia atunci ne vom confrunta cu ceea ce este cu totul enigmatic, cu totul demn de chestionat despre această ființă umană. Și vom dori să luăm în considerare întrebările despre predispoziții, înzestrare și educație într-o lumină nouă, într-o lumină complet diferită de cea care poate fi luată în considerare dacă avem în vedere doar de ceea ce prezentul subliniază atât de des: ereditatea, însușirile moștenite de la

predecesori. Nu este ca și cum știința spirituală ar dori să-și abată privirea de la ceea ce se exprimă în astfel de predispoziții moștenite, ca și cum ar ignora observațiile atente a tot ceea ce pot spune simțurile exterioare și rațiunea îndreptată spre ele. Dar știința spirituală știe că toate acestea se raportează la esența propriu-zisă a omului ca ceva care este folosit de acesta în așa fel încât este absorbit în sine, la fel cum materia exterioară este absorbită în viața fizică de micul germen al unei vietăți, care din sine însăși își determină forma, dar ceea ce îi face posibil să trăiască această formă în viața exterioară – substanțialul, materialul –, și-l însușește din mediul său înconjurător. Astfel, în ansamblu, în modul în care un om se prezintă va trebui să recunoaștem o confluență a acelei părți care intră în existență la nașterea sa, și a aceleia în care este înglobată esența și individul omului, și din care el își trage hrana spiritual-sufletească.

Dacă noi, de exemplu, ca educatori cu sarcina unui suflet uman care pășește în existență, care din oră în oră, din săptămână în săptămână, își reliefează din ce în ce mai mult facultățile sale interioare, dacă ne aflăm în fața unui om în creștere ca în fața unei enigme sacre pe care trebuie să o dezlegăm, care din nemărginire, din eternitate, a venit aici la noi pentru ca noi să-i dăm ocazia să se desfășoare și să se dezvolte, atunci va reieși o întreagă sumă de noi sarcini, noi perspective, noi posibilități pentru tot ceea ce constituie condiții umane în viață. Vedem așadar un om intrând în existență odată cu nașterea și presupunem că el într-un anumit fel aduce în existență prin nașterea sa ceea ce este intrinsec, miezul, ființei sale. Și știința exterioară ne arată, dacă ne uităm nu la sloganuri și teorii, ci la fapte, cum acest miez spiritual-sufletec al ființei omului lucrează încă asupra copilului și după naștere, cum ceea ce ne întâmpină ca

organizare corporală se schimbă, se formează plastic sub influența spiritual-sufletescului. Și știința exterioară ne poate arăta, de exemplu, cum acela în care trebuie să vedem în primul rând instrumentul pentru activitățile externe, cum creierul este încă o materie nedefinită, încă într-un tot maleabil plastic în om, atunci când omul pășește în existență prin naștere, și cum apoi ceea ce el se străduiește să absoarbă din tezaurul spiritual al mediului său înconjurător, lucrează modelând și formând ca un artist masa plastică a creierului. Dacă plecăm de la premisa – lucru care este într-adevăr un fapt și a fost adesea menționat în alte contexte – că omul, dacă după naștere ar fi transportat neajutorat pe o insulă pustie, nu putea dobândi facultatea vorbirii, trebuie să spunem: Conținutul spiritual-sufletesc, care îmbrăcat în limbaj se apropie de noi începând de la naștere, nu este ceva care iese în afară venind din ființa interioară a omului, ceva pe care, cum s-ar spune, omul îl obține fără influențele mediului său spiritual-sufletesc, precum de pildă primește prin dotarea sa interioară a doua dentiție în jurul celui de-al șaptelea an, ci limbajul este ceva care lucrează asupra omului. Este într-adevăr ca un sculptor, care într-un fel formează creierul. Putem urmări și din punctul de vedere al științei exterioare această formare a creierului în prima perioadă de viață, chiar ani de zile. Și atunci când este demonstrat anatomic, fiziologic că facultatea omului de a comunica prin vorbire, memoria anumitor reprezentări din limbă, este legată de cutare sau cutare organ, că fiecare cuvânt este, ca să spunem așa, stocat ca o carte în bibliotecă, putem, pe de altă parte, să ne întrebăm: Ce a modelat mai întâi creierul pentru aceasta? Și putem răspunde: Ceea ce era acolo ca sufletesc-spiritual în vocabularul mediului înconjurător al omului.

Aceasta ne arată că, la om, în ceea ce privește întreaga sa dezvoltare sufletească, trebuie să facem distincție între tot ceea ce trăiește în gândurile, reprezentările și simțirile sale – de asemenea și în impulsurile volitive și sentimentele sale care rămân, cum s-ar spune, doar experiență interioară –, și altceva care rămâne o experiență atât de lăuntrică încât intervine în organizarea fizică exterioară, o formează plastic și o face instrumentul pentru viitoarele facultăți spirituale sau viitoarea viața spiritual-sufletească. Putem vedea acest lucru cel mai clar atunci când urmărim o facultate a omului de-a lungul vieții sale, care arată aspecte complet diferite, deși aceste aspecte diferite au fost aruncate la grămadă de mai multe ori de psihologie: atunci când ne urmăm memoria.

Când ne însușim ceva prin memorie, când memorăm, îl însușim prin anumite mijloace, dintre care principalul este repetiția. Ni l-am însușit, l-am făcut proprietatea noastră îl putem da din noi. Acum, toată lumea știe un lucru neplăcut: uitarea. Întrucât lucrurile sunt iarăși uitate, dispar din memoria noastră așa încât nu mai suntem în stare ulterior le reproducem. Sau, nu vă amintiți cât de multe a trebuit să memorați și să știți pe de rost în tinerețe și cât de mult din ele nu mai puteți spune pe de rost acum? Dar tot ceea ce am absorbit în memorie dispare cu adevărat?

Să luăm acum în considerare numai ceea ce omul spune mai târziu: „am uitat-o”, adică pe care nu o mai poate aduce la suprafață pentru a o putea reproduce. Nu mai este deloc acolo? Este acolo într-un mod similar cu ceva ce pe care l-am și menționat deja, care este întotdeauna uitat în viața umană normală: așa cum sunt uitate primele experiențe minunate, bogate ale copilăriei. În viața umană normală ne amintim numai până la un

anumit punct în urmă. Înainte de acel moment, însă, am avut un număr infinit de impresii. Cine nu ar recunoaște acest lucru, dacă observă cu adevărat fără prejudecăți dezvoltarea unui copil în primii ani de viață? Dar este uitat în sensul în care vorbim de obicei despre uitat. Nu este deloc acolo? Nu mai joacă nici un rol în sufletul uman? Ba da, joacă un rol semnificativ în sufletul uman. Căci mai mult decât se presupune de obicei, de felul cum sunt primele impresii ale copilăriei, fie că trăim bucurie sau tristețe, iubire sau indiferență, cutare sau cutare impresie exterioară, de aceasta depinde infinit mai mult decât este îi este posibil omului mai târziu în viață, întreaga dispoziție sufletească și constituție a sufletului său. Ceea ce am uitat în primii ani, ceea ce ne modelează și ne formează în ființa sufletească, este mai important decât se admite de obicei. Așa este și cu ceea ce învățăm mai târziu, uităm ca formule, ca gânduri, dar rămâne în noi ca o anumită dispoziție a sufletului. Dacă, de exemplu, o persoană la o anumită vârstă a învățat balade sau alte poezii despre marii eroi cu sarcini cu totul particulare, însușirile foarte particulare, el poate uita gândurile, evenimentele etc., astfel încât nu le mai poate reproduce; dar ceea ce a învățat, rămâne în structura propriului său caracter, poate ca tărie sufletească, ca mod de a face față vieții și de a accepta plăcerea și suferința. Cele pe care le uităm devin dispoziții sufletești, valori ale simțirii, chiar impulsuri de voință, devin ceva care se află mai mult sau mai puțin neconștient în viața sufletului nostru, care însă creează și modelează în noi. Numai uneori, prin evenimente foarte particulare din viața de mai târziu, se vedește că ceva ce a fost uitat nu este totuși complet uitat, și anume că atunci când cineva face pregătirile adecvate și își aduce în fața sufletului ceva legat de ceea ce a uitat, își

amintește până la urmă lucrul uitat, astfel încât se poate dovedi că numai ceva ca o pătură a fost pus deasupra în straturile subconștiente ale vieții sale sufletești, că este totuși prezent în el. Astfel, vedem literalmente cum ceea ce uităm, ceea ce ne dispare din memorie, formează și modelează sufletul nostru și apoi ies la iveală în atitudinea noastră față de plăcere și tristețe, în curajul nostru, adesea în vitejia sau lașitatea noastră, sau chiar în teama și anxietatea noastră față de viață. Ceea ce vedem scufundându-se, ca să spunem așa, din bogăția memoriei în subconștient, devine apoi creativ în însuși sufletul nostru. Suntem practic ceea ce lucrurile pe care le-am uitat au făcut din noi. Căci ce altceva este omul în termeni concreți, decât modul în care se poate bucura, poate fi curajos și așa mai departe! Dacă privim omul nu în mod abstract, ci într-un mod foarte concret, trebuie să spunem: Este împletirea și interacțiunea armonioasă a însușirilor sale, astfel încât omul însuși este condiționat de ceea ce curge în straturile mai profunde ale conștienței sale. Vedem acest lucru de-a lungul vieții.

Din tot ceea ce a fost luat în considerare până acum și din ceea ce urmează să fie menționat, se poate vedea că ceea ce se scufundă așa, spiritual-sufletesc, în straturi mai profunde, se scufundă apoi și mai adânc, atunci când omul trece prin poarta morții. Căci de fiecare dată când omul vrea în viață, prin ceea ce absoarbe, să-și modeleze organizarea fizică exterioară, el găsește în această viață deja o anumită organizare. Ea este alcătuită așa sau așa, omul vine în viață cu predispoziția cutare cu cutare. Ceea ce este creativ în sufletul nostru trebuie să atace această organizare, să lucreze împotriva ei. Să presupunem că prin ceea ce absorbim în noi, s-ar putea dezvolta în noi o calitate a curajului. Dar dacă avem o organizație care este mai potrivită

pentru un fricos decât pentru omul curajos, trebuie mai mult sau mai puțin atacăm ceva ce avem în viață de la organizația noastră. Și când ne parcurgem timpul dintre moarte și o nouă naștere, esențialul acestei evoluții umane constă în faptul că ne prefigurăm arhetipul, forma ideală a noului nostru corp fizic, a noii noastre organizări fizice pământești. Acolo nu avem niciun astfel de limite și rezistențe, precum se prezintă ele organizației noastre în viața dintre naștere și moarte, acolo construim plastic cu ceea ce ne-am dobândit în viață, baza, forțele de bază pentru o nouă corporalitate în limite mai largi decât este cazul între naștere și moarte. Prin urmare, putem spune: Ceea ce lucrează numai asupra sufletului nostru pe calea reprezentărilor uitate în timpul vieții dintre naștere și moarte, atunci când trecem prin poarta morții lucrează până la momentul reîncarnării la formarea următoarei noastre organizații, lucrează în chiar ceea ce este legat de noua noastră organizare corporală; astfel încât, prin naștere, pășim într-o nouă existență cu astfel de predispoziții care coboară în straturi și mai profunde ale ființei noastre decât reprezentările uitate din viața dintre naștere și moarte.

Din toate acestea va fi pe deplin de înțeles că omul, pentru că a extras din viață, din împrejurimile sale imediate cauzele organizației unei noi corporalități, el are realmente nevoie din nou într-un anumit fel tot de aceleași condiții. Altfel este la animal, a cărui organizație, după cum am văzut din considerațiile despre „Sufletul uman și sufletul animal” și „Spiritul uman și spiritul animal” [1], este determinată pe linia eredității. Animalul apare cu tendințe foarte specifice care vor să se formeze plastic, deoarece tendințele nu sunt luate din mediul ambiant al animalului. Să ne gândim cât de puțin își însușește animalul prin educație, prin instruire, din lumea exterioară și prin

urmare cât de puțin are el nevoie de o arenă care se află în lumea exterioară pentru a scoate din nou la iveală ceea ce a fost preluat ca principii educative. Omul, însă, are nevoie de o astfel de arenă. Prin urmare, el intră în lume neîndemânatic, intră în lume în așa fel încât noi și aici mai avem de finisat alcătuirea mai fină a organizației sale. De aici viața și țeserea individualității omului, esența sa de bază propriu-zisă, în primii ani ai existenței sale! De aceea organul său spiritual, creierul, intră în existență într-un mod definibil plastic, maleabil și abia după naștere este înzestrat cu ultimele căi, linii și direcții decisive pentru cum trebuie să se desfășoare predispozițiile.

Din aceasta vedem că ceea ce este important în dezvoltarea omului trebuie privit ca ceva venit încoace din stadiile anterioare ale existenței, și că, prin urmare, va fi mai puțin important să avem principii fixe și încăpățânate de educație, decât să privim fiecare ființă umană individuală, fiecare individualitate, ca o problemă, ca o enigmă sacră care trebuie dezlegată, și că depinde de noi să creăm oportunități pentru ca această enigmă să poată fi dezlegată în cel mai bun mod posibil. Este incomodă o educație care nu poate institui deloc principii fixe, ci care trebuie să apeleze la un principiu înrudit cu artisticul în educator pentru a observa ce iese la suprafață din esențialitatea omului, este mai incomod decât să spui conform reglementărilor că cutare sau cutare capacitate trebuie să o facem să se exprime. Dar numai atunci abordăm ființa umană în creștere cu atitudinea corectă, dacă o privim în fiecare caz individual ca pe o individualitate, ca pe ceva aparte. Dacă cineva vrea să ia lucrurile în mod banal – unii oameni au talentul de a lua totul în mod banal – poate spune: individualitatea nu este vizibilă numai la oameni, ci și la toate animalele. Cu siguranță este

vizibilă. Acest lucru nu este negat nici de cel care vorbește pe baza științei spirituale. Am spus adesea: atunci când vorbim despre individualitate în acest sens, trebuie să intrăm mai precis în ea, trebuie să fim conștienți că, dacă vrem să luăm lucrurile banal, putem vorbi și despre biografia și individualitatea peniței. Am cunoscut un om care, pentru că pe vremea lui erau încă pene de scris tăiate din pene de găscă, putea să facă diferența între penele de scris, pentru că, din moment ce fiecare își tăia pana sa, avea întotdeauna o relație personală cu ea, și deoarece persoana în cauză avea o imaginație excelentă, ar fi putut foarte bine să scrie cu toate detaliile o biografie a fiecărei pene individuale. În cazul omului, însă, nu este vorba de aplicarea standardului platitudinii, ci de standardul care este extras din profunzimile cunoașterii.

Acum, deoarece tocmai prin astfel de considerații iese la iveală cum omul, formându-și și modelându-și ființa propriu-zisă, își formează plastic exterioritatea sa, organizația sa exterioară și înăuntrul ei se manifestă ființa sa propriu-zisă, putem vedea din nou în această manifestare a ființei cum se petrece în primii ani și cum se schimbă, se transformă odată cu dezvoltarea omului și cum folosește ceea ce poate absorbi din mediul înconjurător. În primii ani de viață ai omului este de o importanță cu totul deosebită să-i păstrăm capacitatea de a interveni plastic, formativ în organizarea sa corporală sau trupesc-sufletească, și să nu-i blocăm posibilitatea de a interveni plastic. Cel mai tare îi blocăm unui om această posibilitate atunci când îl îndopăm prea devreme cu noțiuni și idei care se referă doar la o senzorialitate exterioară și care au cele mai stricte contururi, sau când îl țințuim pe o activitate care este încorsetată teoretic în forme foarte definite. Atunci nu există

nicio variabilitate, nicio modificare, și nicio posibilitate de a dezvolta facultățile spiritual-sufletești prin modul în care este activ sufletul de la o zi la alta, de la o oră la alta. Să presupunem că un tată este o persoană teribil de încăpățânată care și-a făcut un principiu: Băiatul meu trebuie să devină așa cum am fost eu! Toată viața mea eu am făcut în acest fel pantofii pentru clienții mei și așa trebuie să facă și băiatul pantofii! Așa cum gândesc eu, așa trebuie să gândească și băiatul meu! – În acest caz în mediul acestui băiat este adusă o structură spiritual-sufletească, care lucrează asupra organizării sale spirituale-sufletești în același mod în care s-a lucrat asupra tatălui, și băiatul este prin aceasta înghesuit în forme foarte bine definite, în timp ce ar trebui să fie o chestiune de a explora individualitatea care vine în existență, pentru ca pe baza cunoștințelor dobândite din ea să fie formată organizația spiritual-sufletească.

Instinctul de educator existent în omenire a creat deja, prin intermediul conștiinței generale, un mijloc minunat prin care omul în primii ani este transpus în situația în care este posibil să lucreze asupra aspectelor schimbătoare, modificabile, mobile ale sufletesc-spiritualui, așa încât prin aceasta este lăsată libertate de acțiune pentru formarea ființei umane. Acest mijloc este joaca. Acesta este, de asemenea, modul în care îi dăm cel mai bine o preocupare copilului, că nu îi dăm concepte care sunt încorsetate în contururi fixe, ci care lasă gândului libertate de mișcare, astfel încât să poată rătăci încoace sau încolo. Numai atunci putem găsi cursul gândirii care este predestinat de predispoziția interioară. Dacă-i spun un basm astfel încât să stimuleze activitatea spirituală a copilului, încât conceptele să nu se formeze în contururi definite, ci să lase mobile contururile conceptelor, atunci copilul lucrează așa ca cineva care încearcă

și încercare caută să descopere ceea ce este corect, potrivit. Copilul lucrează pentru a descoperi cum trebuie să se miște spiritualitatea sa, astfel încât să-și modeleze în cel mai bun mod organizația, așa cum este ea prefigurată în interior. Și așa este și cu jocul. Jocul diferă de activitate în forme fixe prin faptul că într-o anumită măsură poate face ceea ce dorește atunci când se joacă, că nu are a priori contururi nete în gânduri și în mobilitatea organelor. În acest fel se răsfrânge într-un mod liber, pe care-l poate decide, asupra organizării spiritual-sufletești a omului. Jocul și activitatea spiritual-sufletească, pe care tocmai am descris-o, izvorăsc pentru copil în primii ani dintr-o conștiință adâncă a ceea ce este în realitate natura și esența omului. Cine dorește să devină un educator adevărat va trebui, de asemenea, să fie conștient pentru anii de mai târziu că practic fiecare capacitate individuală trebuie mai întâi să fie studiată, recunoscută, determinată în omul în curs de dezvoltare. Dar există totuși posibilitatea de a observa anumite principii mari. Astfel de principii ne conduc după aceea întâi la modul în care esența omului, care merge de la naștere la naștere, folosește într-un fel elementele exterioare care se află în linia eredității.

Aici este de cel mai mare interes să ne îndreptăm atenția asupra modului în care esența spiritual-sufletească a omului folosește în moduri cu totul diferite însușirile, calitățile, virtuțile și așa mai departe, ale tatălui și mamei, ale predecesorilor săi paterni și materni, pentru a construi ceva nou. Și realmente: nu sunt folosite în același mod însușirile paterne și materne de către esența individuală a omului, dar există o lege foarte precisă la bază. Tocmai această lege este infinit de instructivă. Dacă încercăm să o înțelegem în întregime pentru a o pătrunde cu privirea, trebuie să ne uităm la modul în care în sufletul uman

se afirmă două lucruri. Una este capacitatea de a raționa, de a folosi intelectul, la care acum vrem să socotim și capacitatea de a gândi în imagini, în reprezentări, mai repede sau mai încet, mai deștept sau mai prost. Cealaltă este direcția generală a voinței și a simțirii, afectele, interesul pe care îl avem față de ceea ce este împrejurul nostru. Întregul mod în care suntem capabili să efectuăm ceva depinde de faptul că avem un spirit mobil sau unul lent, un spirit bont sau unul care pătrunde lucrurile, dacă suntem perspicace sau nu. Ce putem face pentru semenii noștri și cum o facem depinde de faptul că înțelegem sau nu cum să îmbinăm în sensul corect interesele noastre cu ceea ce se întâmplă în mediul nostru. Unii oameni au condiții prealabile bune, dar au puțin interes pentru semenii lor și pentru lumea înconjurătoare. În acest caz există faptul că lipsa de interes nu mobilizează capacitățile. Prin urmare, este necesar să se dea atenție tot atât și interesului din noi, cât și faptului dacă intelectul nostru este suficient de mobil pentru a ne permite să facem acest lucru sau altul pentru mediul social din jurul nostru.

Pentru întregul gen de interes despre care putem gândi și ca fiind asociat cu el modul cum se formează dorințele nestăpânite ale omului, cum se formează mânuirea exterioară a întregii vieți, cum omul se dezvoltă iscusit sau neiscusit, pe scurt, întregul mod al vieții sufletești care este legat de raporturile noastre cu lumea exterioară, de interesul nostru mai mare sau mai mic și de iscusința noastră pentru lumea exterioară – pentru acesta omul preia cele mai importante elemente în moștenirea sa de la tatăl său, astfel încât interesele și ceea ce pornind din interese ne fac iscușiți, capabili să folosim organele noastre, omul nostru întreg, de regulă sunt însușiri moștenite

de la tată. Sufletul ia așadar de la tată elementele adecvate pentru a putea dezvolta în sine aceste caracteristici. Ceea ce, pe de altă parte, este mobilitate intelectuală, cu care este asociată și activitatea imaginativă, reprezentarea în imagini, inventivitatea, individualitatea noastră care intră în existență prin naștere, le ia ca moștenire din însușirile materne. Veți găsi deja la Schopenhauer [2] acest capitol extraordinar de interesant oarecum sugerat; e a avut o idee despre aceasta, dar nu a fost în stare să indice lucrurile mai profunde.

Pe de altă parte, însă, putem spune încă un alt lucru. Ceea ce trăiește în tată ca mod în care se raportează el la lucruri, ce interese, ce dorințe arzătoare are față de lucruri, cum râvnește, dorește, vrea, dacă că este un om care intervine voinicește în circumstanțele vieții sau care se dă înapoi lipsit de curaj, dacă că este pedant sau mărinimos, așadar însușirile care sunt legate de impulsurile voinței, le găsim într-un anumit fel împrumutate de la tată. În schimb, tot ceea ce este mobilitate a sufletului, a intelectului, le găsim trecând de la mamă. – Dar acum există o diferență interesantă, care poate fi observată numai dacă luăm în considerare întreaga întindere a vieții. Apoi, veți găsi peste tot și dovezile pentru aceasta. Anume, în ceea ce privește genul, există o diferență uriașă. Se poate spune: Pentru un fiu, relația cu tatăl și mama este în esență minunat descrisă în cuvintele lui Goethe: „De la tată am statura, conduita serioasă în viață”, adică tot ceea ce se referă la raportul omului cu lumea exterioară – „de la mamă firea veselă, plăcerea de a fantaza”, adică întregul mod al vieții spirituale. Dar dacă ne uităm acum la fiică, se vede într-un mod cu totul remarcabil că însușirile paterne apar în fiică în așa fel încât acum sunt ridicate cu un pas din natura impulsurilor volitive, din natura care se exprimă mai mult în

interacțiunea cu mediul – sunt ridicate în sufletesc. Prin urmare, se poate spune că de la un tată – acest lucru este valabil desigur doar în circumstanțe similare – care acționează voincește peste tot, care are un interes viu pentru una și alta și, prin urmare, exprimă o anumită seriozitate în interacțiunile sale cu cei din jur, aceste însușiri se pot găsi preluate de individualitatea fiicei în așa fel încât ele sunt înălțate în sufletesc, că este o fiică cu o viață sufletească serioasă, cu o viață de caracter al tatălui care a fost transpusă în sufletesc, care face mai mobil ceea ce la tată poate este mai puțin curgător, astfel încât cele mai importante însușiri care la tată ne întâmpină mai mult exterior, la fiică sunt mai interiorizate.

Prin urmare, putem spune: Trăsăturile de caracter ale tatălui trăiesc mai departe în sufletescul fiicei, trăsăturile sufletești ale mamei, caracterul activ al spiritului, precum și talentele și însușirile care pot fi dezvoltate, trăiesc mai departe în fiu. Mama lui Goethe, doamna Consilier, era o doamnă care putea să fantezeze, la care fantezia funcționa în cel mai minunat mod. În cazul fiului, acest lucru a coborât o treaptă, a devenit predispoziție, organizație, astfel încât fiul Goethe a avut capacitatea de a da omenirii ceea ce trăia în mamă. Astfel vedem cum însușirile materne, la fii sunt coborâte cu o treaptă, astfel încât devin capabilități ale organelor, în timp ce calitățile paterne sunt purtate de fiice cu un pas în sus, astfel încât ele ne întâmpină interiorizate, transformate în sufletesc. Poate că nimic nu este mai caracteristic pentru aceasta decât frumosul contrast dintre Goethe și sora sa Cornelia, care era întru totul bătrânul Consilier (tatăl lor) care a fost interiorizat, transformat în sufletesc, o fire liniștită, serioasă, și prin urmare îi putea fi poetului, deja din copilăria lui, ceea ce el ce avea nevoie: un camarad extraordinar de

bun. Acum luați în considerare acest lucru și gândiți-vă cum, conform descrierii sale, Goethe nu a reușit să obțină o relație favorabilă cu tatăl său. Acest lucru din motivul că însușirile paterne erau scoase la exterior în bătrânul domn Consilier. Ceea ce avea nevoie Goethe erau într-adevăr aceste însușiri, dar nu le putea înțelege așa cum erau prezente la tatăl său. Acolo erau de drept. Ele au trăit devenite sufletești în sora lui, care de aceea i-a putut fi un tovarăș așa de bun.

Dacă mergeți acum cu mine prin istorie, veți vedea cum fiecare pas confirmă cele spuse și cum acolo pretutindeni unde avem indicii, s-ar putea da o confirmare istorică a unui astfel de lucru. Cea mai frumoasă confirmare în această privință o avem de la mama Macabeilor [3], care, cu o măreție eroică, îi lasă pe fiii săi să înfrunte moartea pentru ceea ce cred ei și pentru ceea ce credeau strămoșii lor, cu cuvintele mari, frumoase: „Eu v-am dat corporalitatea exterioară; dar Cel care a creat lumea și oamenii, v-a dat ceea ce eu nu v-am putut da, și El se va îngriji să o primiți din nou, dacă o pierdeți de dragul credinței voastre!” Cât de des în istorie ni se prezintă tocmai elementul matern: de la mama lui Alexandru și mama fraților Gracchi [4] până în timpul nostru, atunci când vedem cum apar însușirile în om, încât acest om este capabil să acționeze asupra lumii înconjurătoare fiindcă el are puterile și talentele, precum și organizarea trupesc-sufletească pentru aceasta. Am putea să ne uităm peste tot – oriunde am vrea – la istoria bărbaților importanți: peste tot vom găsi însușirile materne transpuse astfel încât ele au coborât un pas mai jos, încât au devenit facultăți care au fost introduse în viață. Să luăm exemplul mamei lui Bürger [5] și tatălui lui, de la care a moștenit el și trăsătura voinței. Cu tatăl său, de fapt, el nu avea prea multe în comun; tatăl era bucuros

când nu era necesar să se îngrijească de dezvoltarea băiețelului; mama însă avea un spirit minunat de agil, ea era cea care stăpânea exprimarea corectă din punct de vedere gramatical și stilistic. Acest lucru era iarăși necesar pentru poet; aceste însușiri el le-a moștenit de la mama sa și ele au dat rezultate tocmai pentru că el aparținea generației următoare. Sau să ne gândim la Hebbel [6] și relația cu tatăl său. Cine îl cunoaște mai îndeaproape pe poetul Hebbel va simți în toată particularitatea amară și încăpățânată a interesele și o reverberație din moștenirea tatălui său. Bătrânul maestru zidar Hebbel a transmis ereditar multe în acest sens fiului său. Dar fiul și mama s-au înțeles unul pe altul, și mama a fost cea care l-a protejat pe fiu de faptul că Hebbel, în loc ca mai târziu să dea omenirii dramele sale, ar fi devenit un maestru zidar în locul său natal. Este emoționant să citești cum Hebbel însuși povestește în jurnalele sale minunate ce l-a legat de mama sa.

Astfel de exemple ar putea fi adăugate la nesfârșit. Dar nu trebuie deloc, deoarece credem că putem observa în viață că altceva întâlnim ici sau colo, să tragem concluzia că lucrurile sunt greșite. Ar fi ca și cum cineva ar spune: „Fizicienii dovedesc legea gravitației; eu le voi dovedi acum, prin folosirea a tot felul de dispozitive, că legea poate fi încălcată! – Dar legile nu sunt acolo pentru ca noi să avem în vedere fiecare împrejurare, ci să luăm seama la ceea ce intră în discuție. Așa trebuie să facem în științele naturii, așa trebuie să facem în știința spirituală. Numai că știința spirituală de astăzi nu este încă suficient de departe pentru a proceda în același fel ca științele naturii, pornind de la planul fizic. Dacă ținem cont de acest lucru, vom putea găsi legea menționată mai sus a moștenirii paterne și materne confirmată peste tot. Dar dacă ne uităm la întregul om, trebuie să

ne fie clar că ceea ce numim sufletul uman și ceea ce trăiește și se desfășoară în întreaga organizare, inclusiv trupesc-sufletească, a omului, nu este un lucru simplu. Cineva poate avea din nou dorința fără reticențe de banalitate și să spună: De ce aveți voi, antroposofii, ideea fixă de a face diferența între trei mădule în suflet și chiar multe mădule în natura umană? Vorbiți despre un suflet al senzației, un suflet al rațiunii și un suflet al conștiinței. Ar fi mult mai ușor să vorbim despre suflet ca despre o entitate unificată în care gândim, simțim și voim. – Mai ușor, este cu siguranță, mai comod – și mai plat de asemenea. Dar, în același timp, acest lucru este ceva care nu poate promova în mod real observarea științifică a omului. Pentru că nu din dorința de a diviza și de a face multe cuvinte apare divizarea sufletului uman în sufletul al senzației, adică în acea parte care vine mai întâi în contact cu mediul înconjurător și primește percepțiile și senzațiile din afară, în care se dezvoltă și poftele și instinctele, și care trebuie apoi separată de partea în care într-un anumit sens ceea ce s-a câștigat este procesat. Sufletul senzației ni-l aducem în activitate prin faptul că ne aflăm față în față cu lumea exterioară, primind impresii de culoare și sunet de la ea, dar și permițând să iasă la suprafață cele asupra cărora noi, ca oameni normali, inițial nu avem control: imboldurile, dorințele nestăpânite, poftele și patimile noastre. Dar atunci când ne retragem și ceea ce am absorbit prin percepții și așa mai departe, procesăm în noi înșine, astfel încât ceea ce este stimulat în noi de lumea exterioară să fie transformat în sentimente, atunci trăim în al doilea mădular al sufletului, în sufletul rațiunii sau al afectivității. Și în măsura în care noi ne direcționăm și ne ghidăm gândurile și nu suntem conduși de hățuri, trăim în sufletul conștiinței.

În *Știința ocultă* sau în *Teosofie* veți vedea că cele trei mădulare ale sufletului au mult mai multe relații – într-un mod diferit – cu ceea ce este în lumea exterioară, nu pentru că ne place să divizăm, ci pentru că ceea ce numim sufletul senzației este atribuit cosmosului într-un mod complet diferit de ceea ce numim sufletul conștiinței.

Sufletul conștiinței este cel care izolează omul, care îl face să se simtă cu adevărat ca o ființă închisă în interior. Ceea ce numim suflet rațiunii îl aduce în relație cu mediul înconjurător și cu întregul cosmos, și prin aceasta el este o entitate care apare ca un extract, ca o confluență a întregii lumi. Prin sufletul conștiinței, omul trăiește în el însuși, se izolează. Principalul lucru pe care omul îl trăiește în sufletul conștiinței este cel pe care îl dezvoltă cel mai târziu între facultățile sale ca ființă umană: facultatea gândirii logice, faptul că avem opinii, gânduri și așa mai departe. Aceasta se află în sufletul conștiinței. În privința acestor însușiri, esența, miezul individual al omului, care intră în existență prin naștere, este realmente cel mai mult înclinat spre izolare. Acest cel mai lăuntric miez al ființei se elaborează cel mai târziu în ființa umană. În timp ce învelișul său, organizarea sa trupească iese la iveală cel mai devreme, individualitatea sa reală iese la iveală cel mai târziu. Dar așa cum este omul în prezent – el a fost altfel în trecut și va fi altfel în viitor – el își dezvoltă într-adevăr opiniile, conceptele, reprezentările în cea mai izolată parte a ființei sale. Acestea, prin urmare, au cea mai mică influență asupra întregii construiți și formări a personalității sale de ansamblu, și apar ca aptitudine abia atunci când personalitatea în ansamblu este ferm stabilită, formată plastic.

Aici vedem cum înzestrările oamenilor se dezvoltă într-o anumită succesiune. Vedem mai întâi ivindu-se ceea ce trăiește în elementul cel mai puțin izolat, separat al omului, în sufletul senzației sau instinctual. Dar acesta are și cea mai mare putere de a interveni în întreaga organizație umană. Prin urmare, putem vedea cum este cel mai puțin posibil să abordăm copilul cu opinii, teorii, idei, atunci când acest suflet al senzației vrea să modeleze în modul cel mai intens, pornind din interior înspre exterior. Putem aborda copilul numai dacă lăsăm sufletului senzației să acționeze – lucru descris în cartea mea *Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale* –, să avem grijă, mai ales în primii ani de viață, ca nu teoriile și învățăturile să fie dezvoltate, ci copilul să fie stimulat să imite, noi să îi fim exemplul după care să trăiască el, pe care să îl imite el. Acest lucru este de o importanță infinită, deoarece acest instinct de imitație apare ca una dintre cele mai dintâi predispoziții asupra căreia putem acționa. Admonestările și învățăturile sunt cel mai puțin eficiente în această perioadă. Ceea ce copilul vede, aceasta imită el, pentru că el în mod necesar se formează în conformitate cu relația sa cu lumea exterioară. Punem prima temelie pentru întreaga natură personală a copilului atunci când în primii lui șapte ani îi suntem exemplul a ce îi este permis să imite, atunci când ghicim cum trebuie să ne comportăm noi în preajma copilului. Cu toate acestea, este un principiu educațional foarte ciudat pentru mulți. Majoritatea oamenilor întreabă cum ar trebui să se comporte copilul, iar acum vine știința spirituală cu cerințele ei: oamenii ar trebui să învețe de la copil cum să se comporte în preajma copilului – până la cuvinte, atitudini și gânduri! Deoarece copilul este mult mai receptiv în sufletul său decât se crede de obicei și, mai ales mai receptiv

decât omul adult. Există desigur oameni cu o anumită sensibilitate care observă imediat când, de exemplu, intră cineva care strică buna dispoziție. Acest lucru este la copil într-o măsură enormă, cu toate că astăzi i se acordă puțină atenție. Și este mult mai puțin o chestiune de ceea ce întreprindem în amănunt decât de ceea ce ne străduim să fim ca om, ce fel de gânduri și idei cultivăm. Nu este suficient să o ascundem copiilor și să ne permitem gânduri care nu ar trebui să fie pentru copil, ci gândurile noastre trebuie să fie trăite în așa fel încât să avem sentimentul: acest lucru are voie și trebuie să trăiască în copil. – Este incomod, dar este lucrul corect de făcut!

Apoi, când a avut loc schimbarea dinților, intră în considerare ceea ce putem numi: construirea pe autoritate – acum nu pe ceea ce face omul, ci pe ceea ce omul conține în sine ca personalitate. Acest lucru este cel mai important, ca în primii ani de viață copilul să poată trăi după exemplul nostru, ce vorbim, facem și gândim noi, și ca în a doua epocă să simtă în noi o persoană pe care se poate baza astfel încât să ne poată considera un reper pentru ceea ce este bine. Nu este vorba ca de la al șaptelea până la al paisprezecelea sau al șaisprezecelea an de viață să îi dăm copilului îndemnuri sau să îl muștrăm pe baza principiului dezvoltării unei teorii morale, indicându-i: aceasta trebuie să faci, de la aceasta trebuie să te abții, – ci îi dăm copilului cea mai bună comoară, atunci când poate avea sentimentul pentru sufletul rațional sau al afectivității: Bine este bine ce face persoana de lângă mine; ceea ce ea nu face trebuie să nu fac! – Acest lucru este de o importanță infinită.

Abia odată cu debutul celui de-al paisprezecelea sau al șaisprezecelea an începe posibilitatea ca omul să se bizuie pe cea mai izolată parte a ființei sale, pe sufletul conștienței, adică pe

ceea ce se formează în sufletul conștiinței: pe opiniile, conceptele și ideile sale. Acesta însă trebuie mai întâi să aibă o bază solidă, iar aceasta trebuie să fie creată. Dacă nu o creăm prin faptul că generăm oportunitatea prin educație, așa cum se ni se dezvăluie individualitatea, dacă nu îi creăm astfel cale liberă dezvoltării, atunci omul va fi prins de un alt element: rigiditatea naturii învelișului său. Atunci se exteriorizează; atunci nu intervine individualitatea sa care merge de la viață la viață, ci atunci el devine sclavul organizației sale trupesti, care subjugă omul din afară spre interior. Omul arată acest lucru prin faptul că nu este stăpân în partea sa spirituală-sufletească, ci este în întregime dependent de organizarea sa trupesc-sufletească, arată caracteristici rigide care sunt neschimbătoare. În schimb, un om în care ne-am îngrijit ca dispozițiile sale să iasă la iveală cât mai mult posibil, păstrează o anumită mobilitate, flexibilitate pe tot parcursul vieții sale și poate și mai târziu în viață să-și găsească drumul în situații noi. La celălalt, dimpotrivă, organizația se exteriorizează, capătă forme rigide, iar omul le păstrează pe tot parcursul vieții. Trăim într-o epocă în care individualitatea omului este puțin apreciată și în care, prin urmare, există puține prilejuri de a ne convinge că individualitatea este încă flexibilă și activă mai târziu în viață și se poate adapta la noi situații și adevăruri. Aici ajungem la un capitol în care putem vedea cum unii oameni pur și simplu sunt obligați să se comporte în viață.

Mulți oameni, odată ce au aruncat o privire într-o viziune asupra lumii așa încât ei sunt convinși de ea, se străduie apoi să-i convingă și pe alții de ea. Ei cred că este un efort foarte lăudabil atunci când spun: Din moment ce văd atât de clar, ar trebui să pot aduce pe oricine la această convingere! Dar aceasta

este naivitate. Opiniile noastre nu depind deloc de faptul că ceva ne este dovedit logic. Acest lucru este posibil doar în foarte puține cazuri. Căci opiniile și convingerile omului sunt formate din cu totul alte substraturi ale sufletului său – din natura voinței și din natura simțirii sale, astfel încât omul poate înțelege foarte bine argumentele dumneavoastră logice, să vă înțeleagă concluziile inteligente și apoi să nu le accepte deloc pentru simplul motiv că ceea ce crede și al cărei adept este nu curge din logica și înțelegerea sa, ci vine din întreaga personalitate, adică din acele mădulare unde iau naștere voința și sentimentele. Gândurile noastre sunt acelea din noi care ies la iveală cel mai târziu dintre toate facultățile noastre, când organizarea corporală a fost de mult finalizată. Acesta este cel mai izolat domeniu. Aici găsim cel mai puțin acces la alte persoane. Mai mult putem realiza dacă recurgem la părțile care se află mai adânc: la simțire, la voință. Acolo se mai intervine în organizație. Dar dacă un om a crescut într-o sferă foarte materialistă, să spunem, unde numai materia, substanța are validitate, atunci în timpul creșterii sale se formează o sumă de impulsuri de simțire și de voință, care modelează plastic trupescul și, de asemenea, creierul său. Mai târziu, el poate dobândi o gândire logică foarte bună, dar acest lucru nu mai intervine în plasticitatea creierului său. Gândurile logice sunt cel mai lipsit de putere lucru din sufletul uman. Prin urmare, depinde mai ales de faptul ca noi să găsim acces la alți oameni și în suflet, nu doar în logică. Dacă cineva și-a format deja creierul într-un anumit mod, atunci acest creier, care reflectă tot mereu numai vechile idei, deoarece a devenit corporal, nu mai dă altă formă logicii. Prin urmare, pentru astfel de viziuni asupra lumii, care sunt construite pe cea mai pură, cea mai

ascuțită logică precum știință spirituală, nu poți spera că poți acționa în așa fel încât să mergi la o persoană să o convingi. Dacă cineva care înțelege impulsul spiritual-științific ar crede că poate convinge oamenii prin persuasiune sau prin logică și oricine ar vrea cumva să creadă că omul de știință spiritual se lasă pradă acestei iluzii se înșală foarte tare! Pentru că în epoca noastră există un număr mare de astfel de oameni care în virtutea personalității lor generale, a naturii voinței și simțirii lor, nu se preocupă de ceea ce este lumea spirituală și cercetarea spirituală. Din marea masă a celor care trăiesc în jurul nostru, se vor alege aceia care au tendință către știința spirituală, vor merge la ceea ce bănuiesc vag, la ceea ce au deja în sufletele lor. O selecție, o alegere, poate avea loc numai cu privire la o viziune asupra lumii care este construită pe ceea ce logica pură, conștiința umană, poate cuprinde. De aceea, cercetătorul spiritual se apropie de oameni și știe să distingă: Aici este cineva căruia îi poți predica ani de zile, nu va putea înțelege gândurile tale. Mai întâi trebuie să-l faci conștient de ele; sufletului său îi poți vorbi, dar el însuși nu le poate reflecta din întregul său instrument sufletesc, din creierul său. Cealaltă persoană este construită în așa fel încât are posibilitatea de a se adânci în ceea ce știința spirituală arată în modul său dezvoltat logic și, prin urmare, își găsește și drumul în ceea ce practic trăiește deja în sufletul său.

Acesta este modul în care trebuie să ne situăm noi în marile sarcini culturale ale prezentului sau viitorului. Numai atunci când recunoaștem modul în care întreaga personalitate a omului se află în relație cu ceea ce omul încetul cu încetul în cursul dezvoltării și educării poate să asimileze din noi adevăruri, din acele lucruri care trebuie să se unească cu adevărat cu personalitatea sa, atunci când vom realiza din nou cum sufletesc-

spiritualul este în mod fundamental modelatorul, sculptorul, artistul pentru ceea ce este trupesc-sufletesc, atunci vom pune mai mare preț pe a ne ocupa de dezvoltarea spiritual-sufletescului omului în așa fel încât acesta – mai ales în anii în care el este accesibil educației – să obțină un control puternic în privința modului în care poate acționa asupra trupesc-sufletescului. Trebuie să fim conștienți că în această privință se poate păcătui mult. Vedem din expunerile noastre cum predilecția umană și celelalte contribuie mult mai mult la formarea modului de a vedea lucrurile decât logica pură. Logica pură ar putea fi singura lăsată să vorbească numai dacă dorințele nestăpânite și instinctele ar fi complet tăcute. Mai înainte, trebuie să ne fie clar că, dacă credem că undeva într-un anumit domeniu am format într-un mod unilateral aptitudinile unui om, ulterior va ieși la lumină într-un mod ciudat ceea ce am neglijat.

Să presupunem că educăm o persoană în așa fel încât să se exprime doar facultățile abstracte, așa cum se face adesea în școală. Atunci conceptele pure și ideile abstracte nu pot interveni în întreaga viață a simțirii. Aceasta rămâne atunci nedezvoltată, needucată și mai târziu ne apare în tot felul de moduri superficiale de conduită în viață. Două naturi sunt atunci adesea vizibile mai târziu în viață. Chiar și în cazul oamenilor sus-puși – dacă nu au reușit să dezvolte în ei ceea ce se află în profunzimile personalității –, preferința, înclinația, simpatia care este mai profundă, se face simțită într-un alt mod. Care examinat nu a trăit experiența atunci când s-a aflat în fața unui examinator așa inteligent și capabil să cuprindă cu privirea multe în știința sa, cum această unilateralitate se exprimă prin faptul că are o preferință să audă răspunsurile în exact modul cum îl vrea el! Și

vai de examinați dacă ceea ce ar trebui să spună, nu știu să le pună în cuvinte așa cum le vrea examinatorul!

Într-o carte de psihologie de Moriz Benedict [7], sunt spuse multe lucruri corecte tocmai despre erorile educației umane în această direcție. Și spune și acest lucru, care este un adevăr: că odată doi examinați au fost examinați de doi examinatori, și a fost întâmplarea nefericită că examinatorului A., examinatul i-a dat răspunsurile ca și cum examinatorul B. ar fi pus întrebările. Dacă ar fi fost să-i dea răspunsurile examinatorului B., ar fi trecut cu brio examenul. Iar celălalt candidat a fost în cazul invers. Prin urmare, ambii au picat!

Acest lucru ne poate arăta cât de bine se poate îmbrăca în forme logice ceea ce este incontestabil. Dar în momentul în care nu suntem capabili să scufundăm în timpul educației conceptele noastre în educația gândirii, nu poate fi găsit nici un domeniu potrivit pentru ca pornind de acolo să educăm omul. Cum ar trebui atunci să ne comportăm față de om? Trebuie să ne comportăm în așa fel încât, în timpul în care omul trebuie să fie format de preferință încă plastic și în care conceptele și ideile abstracte sunt cel mai puțin eficiente, să venim la el cât mai puțin posibil cu concepte și idei abstracte, ci cu idei care sunt cât de mult posibil în imagini. De aceea am subliniat că imaginile, vizualul, ceea ce se îndepărtează cât mai puțin posibil de ceea ce are imagine, formă, contur, să fie introduse în concepte. Pentru că ceea ce este astfel primit ca imagine, ca figură sau ca figură din imaginație are o mare putere de a interveni în organizarea noastră corporală. Că ceea ce este în imagini, ceea ce întâlnim ca având formă intervine în organizarea corpului puteți deduce din faptul că vedeți cât de puțin ajută dacă îi spuneți unui bolnav care se află într-o anumită situație: Ar

trebui să faceți acest lucru, aceasta nu ar trebui să faceți. – Aceste spuse ajută foarte puțin. Dacă însă instalați un aparat care seamănă cu o mașină electrostatică, astfel încât pacientul să-și poată forma această imagine, îi dați două mânere în mână, nelăsând deloc să treacă curentul prin el, – dacă pacientul are doar imaginea în fața lui, atunci simte curentul și atunci ajută! Dar oriunde se declamă așa frumos că puterea imaginației joacă un rol major, trebuie să ne fie clar că nu este vorba de orice putere a imaginației, ci numai de cea picturală.

Trăim într-o epocă în care treptat a devenit uzanță că foarte puțin se respectă principiului științei spirituale: că abia între al 14-lea sau al 16-lea an și al 21-lea sau al 22-lea an omul devine capabil să dezvolte concepte și idei, că atunci el preia concepte care ar trebui să fie dezvoltate abia mai târziu; dar astăzi se consideră chiar înainte de sfârșitul acestei epoci că omul devine suficient de matur pentru a scrie articole de ziar care sunt tipărite și apoi acceptate de oameni. Însă în acest caz este dificil să ținem departe concepțiile abstracte până la vârsta care a fost caracterizată și să aducem în fața ochilor omului ceea ce este în formă de imagini, în formă plastică. Căci picturalul are puterea de a interveni în organizarea trupesc-sufletească.

Ceea ce spun acum puteți găsi mereu confirmat, dar nu întotdeauna îi acordați atenție. Moriz Benedict, de exemplu, se plânge că mulți elevi de liceu sunt adesea atât de neîndemânatici mai târziu în viață. De unde vine aceasta? Pentru că întreaga educație este atât de neplastică, atât de puțin intră în pictural și aderă doar la concepte abstracte, chiar și în predarea limbilor. Pe de altă parte, putem simți chiar până la mâinile noastre ceea ce este pictural, deoarece însuși obiectele ne întâmpină în imagini. S-ar putea spune: Dacă vrei să-ți reprezinți un

obiect, trebuie să te miști în așa fel încât cu mâna în cerc sau într-o elipsă să simți concreșterea cu obiectul în imagini. Nu simplă imitare cu dexteritate manuală, ci sentimentul și învățarea de a iubi lucrurile ne arată cum picturalul, a ne reprezenta în mod plastic, ne zvâcnește în membre, ne face membrele flexibile și mobile. Astăzi putem găsi mulți oameni care, dacă un nasture este rupt, nu pot coase unul înapoi. Aceasta este o mare pagubă. Important este să putem interveni în lumea exterioară cu tot ce avem. Desigur, nu putem învăța totul. Dar putem învăța cum spiritual-sufletescul alunecă în jos de la spiritual în trupesc-sufletesc și ne face membrele flexibile. Și nimeni pe care l-am învățat în tinerețe să se transpună cu simțirea în ceea ce este în afara lui nu va fi o persoană neîndemânatică mai târziu în viață. Pentru că ceea ce se află sub pragul conștienței noastre poate lucra cel mai semnificativ asupra organizației noastre. Acest lucru este valabil și pentru limbă. Cel mai bine este să înveți o limbă în perioada în care nu ești încă capabil să înțelegi această limbă din punct de vedere gramatical, pentru că atunci înveți cu partea ființei sufletești care aparține straturilor mai profunde.

Acesta este modul în care umanitatea s-a dezvoltat – acesta este modul în care omul individual trebuie să se dezvolte. M-am referit deja în altă parte la modul în care Laurenz Müllner [8], într-un discurs la preluarea mandatului de rector, a atras atenția asupra Bazilicii Sf. Petru din Roma, cum stă magnific acolo, cum legile spațiului sunt conținute în mod ascuns în mecanica construcției cupolei, astfel încât se vede mecanica spațială exprimată în modul cel mai minunat. Dar el a subliniat că legile pe care Michelangelo le-a exprimat în ea, au fost apoi descoperite de Galileo prin spiritul său cu aspirații înalte și că

abia prin aceasta ne-a dat știința mecanică. Am atras atenția, de asemenea, asupra faptului că ziua morții lui Michelangelo aproape coincide cu ziua de naștere a lui Galileo, astfel încât legile abstracte ale mecanicii – ceea ce trăiește în sufletul conștiinței al omului – au apărut mai târziu decât ceea ce Michelangelo, din mădularele mai profunde ale sufletului, a construit în spațiu. Așa cum mădularele sufletești superioare se dezvoltă pe baza celor inferioare, așa cum trebuie să ne dezvoltăm mădularele pe baza predispozițiilor, pentru a privi înapoi la ele și a ne face un concept despre ele, tot așa este și cu fiecare viață în parte. Și în fiecare viață între naștere și moarte omul trebuie să fie înconjurat de societatea umană, trebuie să se plaseze în ceea ce îl cufundă ca într-o atmosferă, în spiritual-sufletescul ambientului nostru. Atunci ceea ce omul aduce aici în existență, se modelează și se formează. Dar omul aduce nu numai ceea ce îi este dat din linia eredității, ci acest lucru este determinat în cele mai variate moduri de o a treia parte, de individualitatea eternă a omului. Această individualitate a omului are nevoie de însușirile moștenite, trebuie să și le aproprieze și să le dezvolte. Aceasta individualitate eternă este, de asemenea, mai înaltă decât ceea ce intră în existență cu individualitatea noastră. Intrăm în existență odată cu nașterea: o spiritualitate creativă, productivă își apropiază, când noi nu suntem încă capabili să formăm concepte, materialul plastic din linia eredității. Abia mai târziu se adaugă sufletul conștiinței. Astfel, ne uităm la un om individual în natura umană, care modelează sculptural aptitudinile și talentele. Când devenim educatori, este sarcina noastră ca ceea ce privim ca pe o enigmă spirituală să fie rezolvată din nou în fiecare om.

Toate acestea ne indică o atitudine. Atunci când Goethe a găsit într-un osuar craniul lui Schiller și a văzut cum sunt reliefate formele, cum individualitatea umană a lucrat la acestea, când a văzut: în această formă a trebuit să se modeleze spiritul fluid al lui Schiller, pentru ca el să poată deveni ceea ce a devenit – Goethe a putut să exprime acest lucru cu gândurile sale [9]:

Ce poate omul câștiga mai mult în viață,  
Decât că natura lui Dumnezeu i se dezvăluie,  
Cum ceea ce-i tare ea topește-n spirit,  
Cum ceea ce-i creat în spirit ea menține tare!

O astfel de afirmație a lui Goethe trebuie înțeleasă pornind din acea situație. Oricine o ia fără să privească ceea ce fiind ceva creat de spirit s-a imprimat în forma solidă, o înțelege greșit. Dar nu-l înțelege nici cel care nu știe cât de profund a pătruns Goethe în eterna țesere a unei individualități care merge de la naștere la naștere și se încarnează din nou și din nou, și este arhitectul real al omului. Cum am primit de la spirit organele, care iarăși, sunt organe ale spiritului, poate fi spus în principiu într-un mod simplu printr-o comparație copilărească: ceasul ne indică timpul, dar nu l-am putea folosi dacă el nu ar fi fost mai întâi format de spiritul uman. – Avem nevoie de creierul nostru pentru a gândi în lumea fizică, dar nu l-am putea folosi pentru a gândi, dacă spiritul lumii nu l-ar fi format. Și nu l-am fi dezvoltat cu o astfel de individualitate, dacă însăși individualitatea noastră nu s-ar fi revărsat ca ceva creat de spirit în creierul nostru format așa din specia umană. Astfel înțelegem mai profund ceea ce am putut exprima astăzi, și ceea ce Goethe, indicatând acel lucru în om care în natura omului este determinant pentru toate talentele și facultățile sale, a exprimat ca

atunci când stelele însele sunt înțelese ca orice situație din lume, și ceea ce lucrează în om ca ceva etern, numai de aceea trece prin poarta morții, pentru a avansa la noi forme de dezvoltare. Pe scurt, ceea ce am considerat astăzi putem rezuma în dispoziția gândurilor lui Goethe, pe care le exprimă în „Cuvinte străvechi orfice” [10]:

Așa cum în ziua care te-a dat lumii,  
Stătea Soarele la salutul planetelor,  
Numaidecât, și-n continuare, ai înflorit  
Conform legii, după care ai apărut.  
Așa trebuie să fii, nu poți scăpa de tine,  
Așa au spus Sibilele, așa profeții;  
Și niciun timp și nicio putere nu sfârâmă  
Forma întipărită, care trăind se dezvoltă!

## Note

1. Vezi conferințele din 10 și 17 noiembrie și 1910 în «Antworten der Geisteswissenschaft auf die grossen Fragen des Daseins» (Răspunsuri ale științei spirituale la marile întrebări ale existenței), GA 60.
2. *Schopenhauer: Lumea ca voință și imaginație*. Cap. 43: Ereditatea trăsăturilor. Opere complete cu o introducere de Rudolf Steiner, Stuttgart și Berlin 1894.
3. *mama Macabeilor*: 2 Macabei 7:20-23.

<sup>20</sup> «Iar mama, mama a fost de-a dreptul minunată, cu mult deasupra tuturor; sprijinită pe nădejtile ei în Domnul, a îndurat cu mare curaj să-și vadă pe cei șapte fii murind în durata unei singure zile.

<sup>21</sup> Pe fiecare îl încuraja în limba părinților ei; clocotind de simțăminte viteze și învigorându-și sufletul de femeie cu inimă bărbată, le zicea:

<sup>22</sup> „Nu știu cum v’ați ivit voi în pântecele meu; nu eu sunt aceea care v’a dăruit duhul și viața, și cu atât mai puțin sunt aceea care a izvodit alcătuirea fiecăruia din voi,

<sup>23</sup> ci, fără îndoială, Făcătorul lumii, Care a zidit omul dintru’nceput și Care a plăsmuit obârșia tuturor lucrurilor. El, în mila Lui, vă va da și duhul și viața, de vreme ce astăzi vă disprețuiți pe voi înșivă de dragul legilor Lui”.» Biblia, Editura Institutului Biblic (IBMBOR), București, 2001.
4. *frații Gracchi*: tribuni ai plebei în Republica Romană în anii cca. 133 î.Hr. și 122 î.Hr.

5. *Gottfried August Bürger* (1747–1794), poet german, unul dintre fondatorii literaturii de baladă romantică germană, al cărui stil reflectă interesul reînnoit pentru poezia populară în Europa la sfârșitul anilor 1700. Balada *Lenore* (1773) a devenit celebră, a fost tradusă pe scară largă și a avut o influență de anvergură.
  
6. *Christian Friedrich Hebbel* (1813–1863), poet și dramaturg german, care a adăugat o nouă dimensiune psihologică dramei germane și a folosit conceptele lui Hegel despre istorie pentru a dramatiza conflictele în tragediile sale istorice.
  
7. *Moriz Benedikt* (1835-1920), profesor de neuropatologie. «Seelenkunde des Menschen als reine Erfahrungswissenschaft» (Psihologia ca știință empirică), Viena 1894.
  
8. *Laurenz Müllner* (1848-1911), filosof, teolog, decan și rector austriac la Facultatea de Teologie Catolică a Universității din Viena. «Die Bedeutung Galileis für die Philosophie» (Însemnătatea lui Galileo pentru filosofie) la 8 noiembrie 1894. Despre Laurenz Müllner vezi *Cursul vieții mele*, GA28, capitolul VII, și *Despre enigma omului*, GA 20.
  
9. *Poezii*. «Bei Betrachtung von Schillers Schädel» (Privind craniul lui Schiller), 1826.  
 „Was kann der Mensch im Leben mehr gewinnen,  
 Als daß sich Gott-Natur ihm offenbare,  
 Wie sie das Feste läßt zu Geist verrinnen,  
 Wie sie das Geisterzeugte fest bewahre!”

10. *Cuvinte străvechi. Orfice. Daimon* «Urworte. Orphisch.  
Dämon» (1817)

„Wie an dem Tag, der dich der Welt verliehen,  
Die Sonne stand zum Gruße der Planeten,  
Bist alsobald und fort und fort gediehen  
Nach dem Gesetz, wonach du angetreten.  
So mußt du sein, dir kannst du nicht entfliehen,  
So sagten schon Sibyllen, so Propheten;  
Und keine Zeit und keine Macht zerstückelt  
Geprägte Form, die lebend sich entwickelt!”